



EÖRSI ISTVÁN

SHAKESPEARE, A MEGOLDHATATLAN

Azt terveztem, hogy részletesen megindokolom, miért fordítottam le Shakespeare öt darabját, és ezek közül is főként azt a négyet, amely klasszikus költőink – Petőfi, Arany és Babits – jóvoltából nemzeti műveltségünk része. Nálunk az ilyen vállalkozás magyarázatra szorul. A hazafiúi érzület, a nemzet életének sorsdöntő kérdéseiből többnyire kirekesztve, pótcselekvések számára keres magának terepet. Arra vállalkozik például, hogy megvédje Arany Jánost a tiszteletlen utódoktól. Mintha új fordítással vagy bármivel árthatnánk neki! Akármit követünk is el Shakespeare *Hamlet*jével, az ő szövege olyan marad, amilyen. És a mai fordító, bármi motiválja is, munkája közben percre sem felejtheti el, hogy Arany igazította a shakespeare-i jambust az ellentétes lejtésű magyar nyelv szelleméhez; és hogy a plebejus színpadi beszéd igazságára Petőfi adott utólráhetetlen példát *Coriolanus*-fordításának prózai részeiben.

A részletes magyarázattól azért álltam el, mert nincs kedvem ahhoz, hogy a később jött ember jól értesült pimaszságával felmutogassam a nagy elődök vélt vagy valódi tökéletlenségeit. Csak arról szólnék néhány szót, hogy mi teszi szükségessé – nem is annyira az olvasók, mint a nézők számára – az új és új fordításokat, és miféle megoldhatatlan feladatokat kell úgy-ahogy megoldanunk ahhoz, hogy szükségyszerű vereségünk diadalmas legyen.

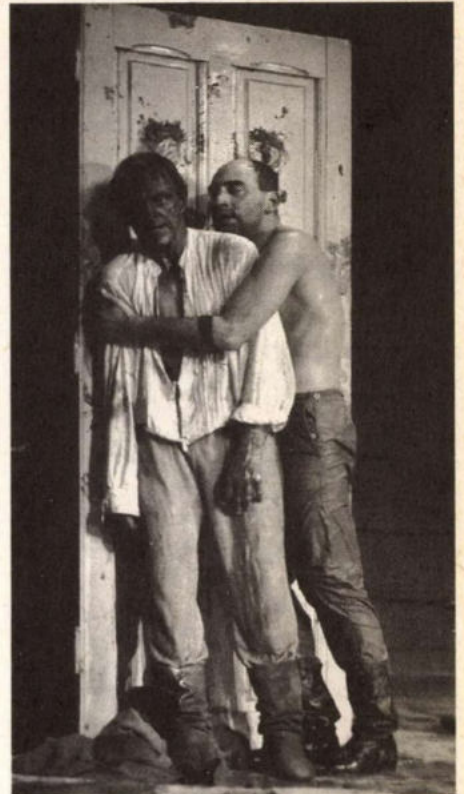
Shakespeare korának legmodernebb nyelvét használta: a költői dikció és a plebejus szófűzés és hanghordozás csak-őrá-jellemző, szerves vegyülékét. Már csak ezért is újra kell fordítani időről időre. A száz-kétszáz éves szövegek a maguk korának kultúráját és erkölcsét idézik fel. Eleve kosztümös előadást követelnek, és a néző minden pillanatban érzi, hogy nem mai történetet lát. Csakhogy a múlt, amely elmosódottan felrémlik előtte, nem Shakespeare kora, semmi köze a reneszánszhoz, hanem valami elvont-általános múlt idő, melyet a fordító korának ízlése, az emberi együttéléstől kialakított normarendszere hat át. Schlegel és Arany János fordításaiban hasonló költői dik-



Hamlet: Máté Gábor (Kaposvár, 1983)

ciót, filológiai lelkiismeretességet és Shakespeare-től idegen, XIX. századi morális-erotikus gátlásrendszert fedezhetünk fel. Úgy vélem, a színészek és a nézőnek egyaránt esélyt kell adni arra, hogy – ha már Shakespeare kora a maga eredendő közvetlenségében nem támasztható fel – a darab őseredet modernségét élvezhessék. Ez a belátás vezethette Peter Brookot is, amikor Ted Hughes-t rábírta arra, hogy *angola* fordítsa Shakespeare-t.

A Shakespeare-fordító csak úgy ússza meg ép bőrrel az efféle munkával járó



Lukáts Andor (Othello) és Kulka János (Jago)

megpróbáltatást, ha eleve tudja: alulmarad, mégpedig nem csak azért, mert Shakespeare: megmászhatatlan csúcs. Régóta veszendőbe ment – legalábbis a dráma területén – a költői és népi nyelv már említett egysége. (A modern szerzők közül egyedül Brecht próbálta ezt újra létrehozni, mégpedig úgy, hogy közben a sok német nyelvjárás elemeit egységes német drámai nyelvvé szintetizálta, de az ő igen eredményes kísérlete is intellektualizálta a plebejus nyelvet.) Klasszikus fordítóink – Petőfi kivételével – ezt a nehézséget úgy oldják meg, hogy az egész szöveget – némely parodisztikus-humoros részlet kivételével – lírába tunkolják. Még az információk is olyan gyönyörűségesek, hogy ma már egyszeri hallásra – márpedig a színpadról hallott szót nem lehet visszalapozni – alig lehet felfogni őket. Shakespeare-nél viszont a személyek önértékelését, viszonyait, világszemléletét kifejező információk egyszerűek és áttekinthetők. De ha erre a lírizálás nélküli szabotosságra törekszünk, akkor mai fegyverzetünkkel a közhelyszerű prózaiság lapályára tévedhetünk.

Még megoldhatatlanabb feladat Shakespeare metaforakincsének átmentése. Legtöbb neves fordítónk, a huszadik században is, nagy gondot fordított a metaforák tolmácsolására, de közben – helyhiánnyal is küzdve, hiszen az angol nyelv rövidebb, mint a magyar, és az ötös jambus nem lehet rétestészta – elhanyagolta a metaforák logikus rendjét. Shakespeare-nél ugyanis a képek nemcsak kísértetiesen érzékletesek, hanem pontosak és következetesek is. Én magam nagyon törekedtem a pontosságra – mert a legbűvöletesebb költészet sem érdekel, ha hegye –, de közben újabb legyőzhetetlen nehézségbe ütköztem. Akármilyen modern költő Shakespeare, metaforái saját országának és korának képeit és fogalmait hordozzák. Az *Othellóban* nyüzsgő legyekkel és féregekkel és kecskéekkel és majmokkal elbánok valahogy, de mit kezdjek solymászhasonlataival vagy bonyolultabb hajózási metaforáival, esetleg a korabeli harcászat fel-felbukkanó eszközeivel? Kihagyni nincs kedvem őket, modernizálni még kevésbé, a mai dikcióba viszont, amelyre szintén törekszem, anyaguknál fogva nem illenek bele, és ha beillesztem őket, akkor sem érthetőek egy hallásra. Megpróbálok helyet spórolni, hogy melléjük férjen némi kurta magyarázat, és ha sikerrel járok, dörzsölöm a kezem, örülök – minek is? – a kudarcnak. Mert közben érzem, hogy a metaforában rejlő, magától értetődő gesztus veszendőbe ment.

Előszó a szerző Shakespeare-drámafordításaihoz

Jordán Tamás (Claudius) és Básti Juli (Ophelia) (MTI-fotó)

